

In deze rubriek belicht Jeroen Dera recente gedichten die zich goed lenen voor klassengesprekken in het literatuuronderwijs.

Gedicht in de klas: Sytse Jansma

masaikrijger

gisteren boven het wad
dreef een masaikrijger over

met mantel en herdersstaf
trekkend in nomaderood

ik zag hoe heimweeloos
hij vormen zocht die hem pasten

ik wilde hem naar me toe halen
vastleggen in vragen

ik wilde, vooral het rusteloze

wat valt er nog te zeggen

als woorden niet mee kunnen waaïen
met hun betekenis?

Uit: Sytse Jansma, *Rozige maanvissen*. Atlas Contact, 2024.

Voor de bundel *Rozige maanvissen* kreeg Sytse Jansma de C. Buddingh'-prijs voor het beste poëziedebuut – al gingen aan dit Nederlandstalige werk twee bundels in het Fries vooraf. Het gedicht 'masaikrijger' komt uit de derde reeks in de bundel, getiteld 'Post', die voor een groot deel in het teken staat van rouwverwerking (het lyrisch ik heeft zijn geliefde plotseling verloren, een autobiografisch gegeven dat de inhoud en toon van *Rozige maanvissen* sterk bepaalt). 'masaikrijger' ontstijgt die thematiek echter en is bijzonder geschikt voor een poëzieles vanwege de vele vragen die het (ook letterlijk) oproept.

Alleen al het beeld in de openingsstrofe nodigt uit tot gesprek. Als Harlingse dichter is Jansma vertrouwd met het wad, maar het hier opgevoerde tafereel zal voor veel leerlingen ongetwijfeld desautomatiserend werken. Een overdrijvende masaikrijger: wat moeten we daarmee? Hoewel de Masai zo'n beetje het bekendste nomadevolk van Afrika zijn, is het nog maar de vraag of leerlingen er überhaupt van gehoord hebben. De andere kwestie is hoe zo'n krijger kan 'overdrijven' in zo'n typisch Noord-Nederlandse omgeving. Welke interpretaties dragen leerlingen aan van dit beeld? Het ligt voor de hand dat de masaikrijger metaforisch wordt gelezen als een overdrijvende wolk die het lyrisch ik qua vorm doet denken aan een Keniaanse of Tanzaniaanse krijger. Als belangrijke grond voor zo'n interpretatie dient het

woord 'nomaderood', dat zowel naar de typische klederdracht van de Masai verwijst als naar de kleur van de lucht tijdens de zonsopkomst of -ondergang.

Het is zeer interessant om deze metafoor verder met de klas te ontleden. Je kunt in een wolk zien wat je wilt, maar hoe overtuigend vinden leerlingen de verbeelding van de masaikrijger met 'mantel' en 'herdersstaf'? Je zou de klas in groepjes kort onderzoek kunnen laten doen naar de kledij en attributen van de Masai. Dan ontdekken ze dat de krijgers doeken (*shuka*) dragen die ze om hun schouders knopen, en die je dus best als 'mantel' zou kunnen aanduiden. De herdersstaf lijkt problematischer: masaikrijgers dragen eerder speren (*embere*), lange houten wapenstokken (*fimbo*) of knuppels bedoeld om te werpen (*rungu*). Een boeiende vraag is dan ook: waarom dan toch een 'herdersstaf'? Is het een gebrek aan kennis? Of geeft Jansma de masaikrijger bewust vorm vanuit een westerse verbeelding van herders, die bovendien ook christelijke connotaties heeft?

Interessant is ook het woord 'heimweeloos' uit de derde strofe. Het leent zich goed voor een filosofische discussie over de vraag of nomades überhaupt heimwee kunnen ervaren: is daarvoor niet een stabiele thuisbasis nodig? Een andere vraag is hoe het lyrisch ik zich tot die heimweeloosheid verhoudt. Zoekt hij ook naar een vorm die hem past – en waarom dan? Wat het lyrisch ik zo aantrekt in de masaikrijger die hij metaforisch over het wad ziet trekken, lijkt me sowieso een cruciale kwestie in de interpretatie van dit gedicht. De vierde en vijf-

de strofe zijn wat dat betreft paradoxaal: enerzijds wil de ik de wolk 'vastleggen in vragen' (een regel die een mooie kans biedt om en passant de term *alliteratie* te laten vallen), anderzijds waardeert de ik het 'rusteloze'. De paradox is dan dat iemand die 'vastlegt' het rusteloze per definitie een halt toeroept.

Wat in een rijke poëzieles over dit gedicht in elk geval niet mag ontbreken, is aandacht voor de bijzonder geplaatste komma in 'ik wilde, vooral het rusteloze' – want juist daar vallen vorm én inhoud op (cf. Dera et al., 2023, hoofdstuk 22). Welke verklaringen kunnen leerlingen bedenken voor dat opmerkelijke interpunctieteken? Misschien zien ze dat door de komma de suggestie van stamelen ontstaat, alsof het lyrisch ik zijn zin niet kan afmaken – wellicht zelfs vanwege rusteloosheid? Of misschien menen ze juist dat er door de komma een frictie met 'het rusteloze' ontstaat, omdat de komma nu juist een leesteken is dat een rustmoment of pauze aangeeft. En wie weet is er een enkeling voor wie opvalt dat de komma extra nadruk legt op het woord 'wilde', dat naast een werkwoord ook een zelfstandig naamwoord is.

Die nadruk op 'wilde' in een gedicht getiteld 'masaikrijger' – in koloniale verbeeldingen herhaaldelijk *savage* genoemd (cf. Maughan-Brown, 1983) – roept een meer ideologisch geladen vraag op: welke woorden kun je als dichter wel en niet gebruiken? In de slotregels van zijn gedicht stelt Jansma die vraag ook zelf: 'wat valt er nog te zeggen // als woorden niet mee kunnen waaïen / met hun betekenis?' Je kunt de klas erop wijzen dat het

enjambement na 'waaïen' de 'woorden' en 'hun betekenis' letterlijk van elkaar loskoppelt, om vervolgens de taal filosofische kwestie aan de orde te stellen die Jansma hier opwerpt. Kunnen de leerlingen zelf voorbeelden van woorden aandragen die qua tekens weliswaar onveranderlijk zijn, maar in hun betekenis fluïde? En wat voor inzichten over taal levert dat op? Hoe toereikend is deze bijvoorbeeld als middel voor communicatie? Kunnen dichters wel controle houden over hun woorden als hun betekenis zo veel vormen kan aannemen? De stap naar literair-historische verdieping (bijvoorbeeld: linguïstische twijfel in het modernisme en het postmodernisme) is hier snel gezet, waarbij het gedicht 'De wolken' van Martinus Nijhoff (met de hier wel erg toepasselijke regel 'de wond'ren werden woord en drevén verder') prachtig vergelijkingsmateriaal biedt. Maar 'masaikrijger' leent zich ook uitstekend voor een eigentijds perspectief op Jansma's vraag 'wat valt er nog te zeggen', waarin ook het veelgehoorde mantra 'Je mag ook niks meer zeggen' doorklinkt. Want is dat wel ethisch verantwoord, een witte dichter die een metaforische masaikrijger over het wad laat zweven? Welke kant de betekenissen hier opwaaïen, ligt duidelijk buiten Jansma's macht – reden te meer om ze in het onderwijs zorgvuldig af te tasten. ■

LITERATUUR

Dera, J., Gubbels, J., Loo, J. van der, & Rijt, J. van. (Red.). (2023). *Vaardig met vakinhoud: Handboek vakdidactiek Nederlands*. Coutinho.
Maughan-Brown, D. (1983). The noble savage in Anglo-Saxon colonial ideology, 1950-1980: Masai and Bushmen in popular fiction. *English in Africa*, 10(2), 55-77.